

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ПРЕДСТАВЯНЕ НА СОБСТВЕНИТЕ ИМЕНА НА ПРАЗНИЦИ В РЕЧНИКА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

ЦВЕТЕЛИНА ГЕОРГИЕВА (БЪЛГАРИЯ)

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

cveti.g@ibl.bas.bg

Обект на анализ са над 100 (прости и съставни) собствени имена на празници, ексцерпирани от 16-те тома на *Речник на българския език*. В статията се посочват проблеми в конкретни зони на речниковите статии. Анализира се подробно начинът на дефиниране на имената и се предлага набор от признаци за тяхното системно представяне. Установява се, че семантичната структура на някои многозначни езикови единици е изградена както от проприално, така и от апелативно значение и в тази връзка се поставя въпросът каква е заглавката – собствено или нарицателно име. Специално внимание е отделено на правописа на собствените имена на празници.

Ключови думи: български език; тълковен речник; проприя; апелатив; заглавки; правопис

SPECIFIC FEATURES IN THE REPRESENTATION OF HOLIDAY NAMES IN THE DICTIONARY OF THE BULGARIAN LANGUAGE

TSVETELINA GEORGIEVA (BULGARIA)

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

cveti.g@ibl.bas.bg

The article examines over 100 simple and compound holiday names excerpted from the 16 volumes of the *Dictionary of the Bulgarian Language*. It focuses on issues concerning the representation of specific components of the dictionary entries. Particular emphasis is placed on analysing the methods used to define nouns and on proposing a set of

© ЦВЕТЕЛИНА ГЕОРГИЕВА, 2026 / © TSVETELINA GEORGIEVA, 2026

Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

This open access article of journal “Balgarski ezik” (“Bulgarian Language”) is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

features for their systematic representation. The analysis also addresses polysemous lexical units whose semantic structure includes both proper-noun and common-noun meanings, raising the question of whether their lemmas should be classified as proper or common nouns. The spelling of holiday names is also examined.

Keywords: Bulgarian language; explanatory dictionary; proper names; appellatives; lemmas; spelling

0. Въведение

Общозвестно е, че собствените имена са сред пренебрегваните за представяне езикови единици в българските тълковни речници от общ тип. Първоначална информация за това ограничение откриваме в предговорите на тези трудове (вж. БТР/BTR 1951; БТР/BTR 1955; РСБКЕ/RSBKE 1955; РБЕ/RBE 1977). Обикновено се посочва, че собствените имена биха натоварили излишно речника, че към тях ще се подхожда избирателно или ще им бъде отредено специално място в края (в специално приложение). Вероятно затова Й. Трифонова посочва, че „българската лексикология и лексикография не проявяват интерес към проприите и те не са обект на интерпретация в тълковните речници“ (Трифонова/Trifonova 2008: 208).

Прегледът на българските тълковни речници показва, че този извод е оспорим. Въпреки направената уговорка лексикографите са дефинирали немалко собствени имена (СИ). Липсата на ясни критерии при подбора на СИ е довела до включването дори на такива единици, които според предварителната заявка е трябвало да бъдат посочени или в приложения, или да намерят място в специализирани речници. Ето защо в някои български тълковни речници от общ тип (частично или изцяло) може да се открият СИ на календарни празници (най-много и най-последователно), на небесни тела и зодии, СИ на приказни персонажи, митични същества и богове¹, на събития, книги и части от тях, на географски територии, на епохи и периоди и др. Това разминаване между заявеното и реализираното относно ономастичната лексика води до информационно разсейване на авторите и анализаторите на лексикографските трудове по отношение на този клас имена. Ето защо, от една страна, се наблюдава относителна непоследователност при подбора на СИ, липса на яснота за модела на тяхното дефиниране и за начина на тяхното изписване. От друга страна, оказва се, че СИ са пренебрегнати и като обект на лексикографски анализ² (единични са изследванията, които са изцяло посветени на СИ в нашите тълковни речници – вж. Чобанов/Chobanov 1983; Пернишка/Pernishka 1996; Влахова-Ангелова/Vlahova-Angelova 2016; Георгиева/Georgieva 2026a; Георгиева/Georgieva 2026b). Прегледът на академичния многотомен *Речник на българския език* (РБЕ/RBE) показва, че въпреки посочените в предговора към първия том ограничения, в него са представени множество собствени имена (прости и съставни) в различни зони и подзони на речниковата статия³. Разбира се, СИ в РБЕ/RBE не притежават същата семантична структура каквато имат нари-

цателните имена и са неспособни да изразяват обобщено понятие. Те обаче са също *езикови знаци* (подобно на местоименията, названията на месеците, числата, буквите от азбуката и др.), които, макар и ограничени до функцията да обозначават (без да означават), се характеризират със значима лингвистична информация (граматична категория (род, число), формални ограничения⁴, промяна в семантиката при комбинация с друга дума⁵ и др.). Освен това в речниковите статии СИ трябва да бъдат ясно разграничавани от нарицателните имена (вж. 2.3.3.).

Вниманието тук ще бъде насочено към една част от ономастичната лексика, която най-пълно е представена до този момент в РБЕ/РВЕ – *собствените имена на празници* (СИП). В излезлите до момента 16 тома са включени над 100 названия на празници – прости (*Илинден, Коледа* и др.) и съставни (*Въведение Богородично, Рождество Христово* и др.)⁶.

Приема се, че СИП са особен вид собствени имена (вид хрононими), чрез които се *назовава индивидуализирана времева точка (ден)* (напр. *Ивановден, Стефановден; Малка Богородица* и др.) или *индивидуализиран времеви интервал (дни)* (напр. *Рамазан Байрам* и др.), когато тържествено се почита, чества някой или нещо.

Целта на изследването е да се обърне внимание на съществуващите лексикографски проблеми, да се предложи набор от семантични признаци за еднотипно дефиниране на този клас имена, както и да се набележат някои теоретични въпроси, които чакат своето решение.

Сред задачите на изследването са: да се посочат проблеми в рамките на речниковата макро- и микроструктура, да се опише семантична структура на простите и съставните СИП и др.

1. Проблеми в рамките на речниковата макроструктура

Разгледаните тук проблеми се отнасят до подбора на СИП в РБЕ/РВЕ и до определяне на типа заглавки.

1.1. В *Ръководство за съставяне на Речник на българския език* (Ръководство/Rakovodstvo 1966), както и в предговора към том първи на РБЕ/РВЕ е описан принципът на подбор на близо 20 категории езикови единици. Относно собствените имена е посочено, че „по начало в *Речника* не се включват лични имена, географски названия и имена на звезди и съзвездия“. Сред изброените тук изключения⁷ са СИП, като единственият критерий за техния подбор е: те трябва да бъдат „имена на по-важни християнски празници, свързани и с народни обичаи, напр.: *Ивановден, Йордановден, Бабинден, Коледа* и др.“ (Ръководство/Rakovodstvo 1966: 13). Формулираният критерий не се следва строго, ако се има предвид, че в РБЕ/РВЕ присъстват голям брой непопулярни (диалектни, църковни и остарели) названия (срв. напр. **ВОДОКРЪСТ, ВОДОКРЪШ, ВОДОКРЪЩИ, ГЛАВОСЕЧ, ДИОНИСИИ, КОПРИВАН, КУКЛИНДЕН, НЕЯДКА, САТУРНАЛИИ; Върти**

кукуда, Млада неделя, Цветна неделя и др.)⁸, нехристиянски празници (ПАСХА, РАМАЗАН, КУРБАН БАЙРАМ и др.). С основание в РБЕ/РВЕ са намерили място както прости СИП (напр. **АРХАНГЕЛОВДЕН**, **БАБИНДЕН**, **БАЙРАМ**, **ИВАНОВДЕН**, **ИГНАЖДЕН**, **ИЛИНДЕН**, **ЛАЗАРОВДЕН**, **НИКУЛДЕН**, **ПЕТДЕСЕТНИЦА**, **ПЕТКОВДЕН** и др.), така и съставни СИП (напр. **Бъдни вечер**, **Възкресение Христово**, **Голяма Богородица**, **Малка Коледа**, **Празна неделя**, **Сирни заговезни**, **Томина неделя**, **Трифон Зарезан** и др.). Списъкът със СИП би могъл да се обогати с *Йордановден*, още повече, че празниците **БОГОЯВЛЕНИЕ** и **ВОДИЦИ** са синонимизирани с него. Може да се добавят и *Атанасовден*, *Антоновден*, *Андреевден*, *Димитровден* и др.

1.2. Повечето прости СИП са еднозначни и намират място в Речника като лексикални единици със самостоятелни речникови статии. В този случай заглавката е проприално съществително име (вж. **АРХАНГЕЛОВДЕН**, **БАБИНДЕН**, **БАЙРАМ**, **БЛАГОВЕЦ**, **БЛАГОВЕЩЕНИЕ**, **БОГОЯВЛЕНИЕ**, **БОЖИК**, **ВАСИЛОВДЕН**, **ВОДИЦИ**, **ВОДОКРЪСТ**, **ВОДОКРЪШ**, **ВОДОКРЪЩЕ**, **ВОДОКРЪЩИ**, **ВРЪБНИЦА**, **ГЛАВОСЕЧ**, **ДИОНИСИИ**, **ЕНЬОВДЕН**)⁹. По-особен е случаят, когато в една речникова статия има две или повече значения, едното от които е проприално, а останалите – апелативни (напр. при **ВЕЛИКДЕН**, **ВЪЗНЕСЕНИЕ**, **ГЕРМАН**, **ИЛИНДЕН**, **ПОЛЯЗВАНЕ** и др.). Тогава заглавката на подобна речникова статия какъв разред съществително е – нарицателно или собствено? Доколкото ми е известно, такъв въпрос не е задаван и не е правен опит да бъдат характеризирани подобни заглавки, макар че той е от значение, когато се анализира обхватът на словника или отделни лексикалносемантични групи съществителни. Вероятно са възможни два отговора: 1) да се приеме условно, че това са заглавки (засега) с неустановен статут или 2) видът им да се определи спрямо поредността на апелативни и проприални семми¹⁰. Тук приемам втория вариант и възможността за „вътрешна миграция“ (в рамките на речниковата статия) на апелативната единица в проприална и обратното. Когато „миграцията“ е в посока *от апелатив към проприя*, заглавката се определя като *апелативна* (напр. **ПРЕОБРАЖЕНИЕ**, **НЕЯДКА**), а когато миграцията е в посока *от проприя към апелатив*, заглавката е *проприална* (напр. **ВЕЛИКДЕН**, **ГЕРМАН**).

2. Проблеми в рамките на речниковата микроструктура

При представянето на СИП в РБЕ/РВЕ съществуват немалко проблеми, които се отнасят до почти всички зони¹¹ на речниковата статия. Тъй като досега те не са били обект на обсъждане, тук ще се фокусирам именно върху тях.

2.1. Проблеми в граматичната зона

Голяма част от СИП са *singularia tantum* (**БАБИНДЕН, БОГОЯВЛЕНИЕ, ВЕЛИКДЕН, ИВАНОВДЕН; Рождество Христово, Покров Богородичен, Малка Богородица** и др.). Рядко има *pluralia tantum* (**ЗАГОВЕЗНИ; Сирни заговезни, Месни поклади** и др.). Според Ръководство/Rakovodstvo 1966 тези особености трябва да бъдат посочени в граматичната зона чрез бележка за дефективност по число, но само при простите СИП (напр. при *singularia tantum* – чрез бележка „*мн. няма*“, т.е. „**АРХАНГЕЛОВДЕН, *мн. няма***“, „**ИГНАЖДЕН, *мн. няма***“; при *pluralia tantum* – чрез бележка „*мн.*“, т.е. „**ВОДИЦИ *мн.***“, „**САТУРНАЛИИ *мн.***“). Наблюдават се известни отклонения от това правило:

- при *pluralia tantum* вместо бележка „*мн.*“ се използва „само *мн.*“ (напр. „**ЗАГОВЕЗНИ** само *мн.*“ *вм.* правилното „**ЗАГОВЕЗНИ *мн.***“; „**ДИОНИСИИ** само *мн.*“ *вм.* правилното „**ДИОНИСИИ *мн.***“);

- не е отбелязано, че СИП е *singularia tantum* (напр. „**БАБИНДЕН *м.***“ *вм.* правилното „**БАБИНДЕН, *мн. няма, м.***“; „**ЕНЬОВДЕН *м.***“ *вм.* правилното „**ЕНЬОВДЕН, *мн. няма, м.***“);

- използвана е бележка *неизм.*, която се поставя само при прилагателни имена като *бордо* (напр. „**КРЪСТОВДЕН *неизм., м.***“ *вм.* правилното „**КРЪСТОВДЕН, *мн. няма, м.***“; „**НИКУЛДЕН *неизм., м.***“ *вм.* правилното „**НИКУЛДЕН, *мн. няма, м.***“);

- при някои значения липсва ограничението „Само *ед.*“ (напр. „**ЙЕРЕМИЯ, *мн. -ии, м. 1.*** Празник от народния календар...“ *вм.* правилното „**ЙЕРЕМИЯ, *мн. -йи, м. 1.*** Само *ед.* Празник от народния календар...“).

2.2. Проблеми във функционално-стилистичната зона

2.2.1. За лексикографите няма яснота относно присъствието на бележка за сферата на употреба на СИП, когато празникът е религиозен, напр.: „**ВЕЛИКДЕН *м. 1.*** Християнският празник Възкресение Христово“, но и „**Възкресение Христово. Църк.** Християнски празник, свързан с вярването за възкръсването на Исус Христос; Великден“. Повечето от разглежданите единици в РБЕ/RBE са представени като стилистично неутрални (напр. **АРХАНГЕЛОВДЕН, БАБИНДЕН, БАЙРАМ, БЛАГОВЕЩЕНИЕ, ВЕЛИКДЕН, ВРЪБНИЦА, ВОДИЦИ, ГЕРГЬОВДЕН, ЕНЬОВДЕН, ИВАНОВДЕН, ИЛИНДЕН, КРЪСТОВДЕН, ЛАЗАРОВДЕН, НИКУЛДЕН, ПЕТДЕСЕТНИЦА, ПЕТЛЪОВДЕН, ПЕТРОВДЕН, СИРНИЦА** и др.). Други подобни имат бележка *Рел.* (Голяма и Малка Богородица (в статията на **БОГОРОДИЦА**), Успение Богородично) или *Църк.* (**ВЪЗДВИЖЕНИЕ, ВЪЗКРЕСЕНИЕ, ПАСХА, ПРЕОБРАЖЕНИЕ**; Голяма Богородица (в статията на **ГОЛЯМ**), Кръстоносна неделя, Покров Богородичен, Сирна неделя, Сирни заговезни, Томина неделя и др.). Тъй като де-

финицията е достатъчно представителна и ясна, намирам за излишно добавянето на бележка за сферата на употреба на СИП.

2.2.2. До том 16. на РБЕ/РВЕ са включени прости или съставни собствени имена на празници най-много от православния и малко от мюсюлманския и народния календар, като в преобладаващия брой статии (каквато е българската лексикографска традиция) в дефиницията на празниците е посочена тяхната обвързаност с конкретна религия чрез определителите „християнски“ и „мюсюлмански“, което е достатъчно информативно (не изисква добавянето на специална бележка). Като „народен“ може да се определи празникът, който има дълбоки връзки с фолклора, с народните вярвания, обреди, обичаи, които се предават от поколение на поколение (напр. **БАБИНДЕН, ГЕРГЬОВДЕН, ЕНЬОВДЕН, ЙОРДАНОВДЕН, КОЛЕДА, КУКЕРОВДЕН, ЛАЗАРОВДЕН**; *Сирни заговезни, Трифон Зарезан* и др.). Повечето от посочените по-горе народни СИП присъстват в православния календар, което е основание те да бъдат определени и като християнски, т.е.: **КОЛЕДА** *жс.* 1. Голям християнски и народен празник на 25 декември, посветен на раждането на Иисус Христос, по време на който се изпълняват определени църковни обреди и народни ритуали за здраве, плодородие, мир, благоденствие и др.; Рождество Христово.

2.3. Проблеми в семантичната зона

При дефинирането на СИП в РБЕ/РВЕ се следва лингвистично-енциклопедичният подход – в семантичната зона е представена лингвокултурологична информация, която в някои случаи включва и мотивиращата езикова единица. Тази информация се доразширява от синонимите на СИП, посочени след знак точка и запетая (в парадигматичната зона), от възможните ограничения във формата, представени в граматичната зона, и от участието на СИП в устойчиви словосъчетания.

Прегледът на материала показва, че посредством метонимичен пренос от първични наименования на библийски събития, лица и ритуални действия (като *Богородица, въздвижение, възкресение, възнесение, копривар, неядка, полязване, преображение* и др.) се образуват съответните вторични наименования на празници от православния календар *Богородица, Въздвижение, Възкресение, Възнесение, Преображение* и др. Наблюдава се и обратният процес. От първично наименование на празник (като *Божич, Йеремя*) пак посредством метонимичен или (по-рядко) метафоричен пренос се образуват имена на лица (собствено и нарицателно, срв. *Божич, йеремя*), конкретни предмети, свързани с празника (*герман, пасха*), период от време (*сирница*), действия (*сатурналии*), прояви (*лазарица*¹). В повечето случаи между значенията има семантична връзка. Единични са тези, при които тя привидно липсва и обединяващата сема е празникът, празнуването (срв. **КУКЛИНДЕН** ‘название на християнския празник Връбница’ и ‘денят, в който се провеждат кукерските тържества (понеделник след или на Сир-

ница); кукуровден, куковден'; **КУКОВДЕН** 'християнският празник Благовещение' и 'денят, в който се провеждат кукуерските тържества (понеделник след или на Сирница); кукуровден, куклинден'; **ПАСХА** 'еврейският празник в чест на избавлението на евреите от египетско иго' и 'християнският православен празник Великден'; **Бъдни вечер** 'вечерта срещу Коледа (Рождество Христово)' и 'вечерта срещу Нова година (срещу Василонден) и срещу Богоявление (Кръщение Христово, Водици)'.

2.3.1. В дефинициите на собствените имена на празници присъстват различни квалификатори: „християнски“ (при **БЛАГОВЕЩЕНИЕ**, **БОГОРОДИЦА**, **БОГОЯВЛЕНИЕ**, **ВАСИЛОВДЕН**, **ВЕЛИКДЕН**, **ВРЪБНИЦА**, **ИВАНОВДЕН**, **ИГНАЖДЕН**, **НЕЯДКА**, **НИКУЛДЕН**, **ПЕТКОВДЕН**; **Млада неделя**, **Покров Богородичен**, **Русалска неделя**, **Сирна неделя**, **Томина неделя**, **Цветна неделя**), „християнски православен“ (при **ПАСХА**, **ПЕТРОВДЕН**), „християнски и народен“ (при **ГЕРГЬОВДЕН**, **КОЛЕДА**), „народен“ (при **БАБИНДЕН**, **ГЕРМАН**, **КРАЧУН**³, **ПЕТЛЪОВДЕН**; **Врачев ден**), „религиозен“ (при **Господски празници**), „църковен“ (при **АРХАНГЕЛОВДЕН**, **ВОДИЦИ**); „църковен християнски“ (при **ПЕТДЕСЕТНИЦА**), „по православния календар – ...“ (при **Месопустна неделя**), „религиозен мюсюлмански“ (при **БАЙРАМ**; **Курбан Байрам**, **Рамазан Байрам**) и др. Част от тези квалификатори трябва да се прецизират (напр. „религиозен мюсюлмански“¹², „църковен християнски“¹³, „религиозен“¹⁴). Съчетанието с бележка *Рел.* също е необосновано, тъй като се получава включване едно в друго, напр.: „**Голяма Богородица. Рел.** Християнски празник (15 август), свързан със смъртта на Дева Мария; Успение богородично. **Малка Богородица. Рел.** Християнски празник (8 септември), свързан с раждането на Дева Мария“. Цялото многообразие от квалификатори може да се сведе до няколко:

1. християнски (за празници от църковния канон: *Благовещение, Петдесетница, Архангеловден*).

2. християнски и народен (за празници с традиционна обредност и именни дни: *Гергьовден, Никулден, Коледа, Великден*).

3. народен (за фолклорни празници: *Бабинден, Петлъовден, Герман*).

4. мюсюлмански (за *Байрам, Курбан Байрам*).

Може да се обобщи, че към този момент напълно информативни и достатъчни са квалификаторите „християнски“, „мюсюлмански“ и „народен“¹⁵. Възможно е християнските празници да бъдат разграничени на православни и католически. Относно обвързаността на СИП с конкретна религия е възможен и друг вариант на дефиниране: „По православния календар – ...“, „По католическия календар – ...“, „По мюсюлманския календар – ...“, „По юдейския календар – ...“.

2.3.2. Желателно е дефинициите за един и същ празник да са еднакви и като структура, и като съдържание (срв. напр. **Сирни заговезни** в 2.4.).

2.3.3. Необходимо е при съставните СИП с компонент *неделя* да се разграничат две значения – за празника и за непразника, както и да се посочат синонимите към тях, с цел да се избегне несъответствие с други съставни единици с втори компонент *седмица* (срв.: „**Сирна (сиропустна) неделя.** Църк.; **Млада неделя.** Диал. Християнският празник Сирни заговезни, след който започват Великите пости; Велики заговезни, сирница“, но „**Сирна седмица.** Първата седмица от великденските пости, когато се яде сирене, мляко и яйца, но не се яде месо; сирница, сирна неделя, сиропустна неделя“) ¹⁶.

2.3.4. Напълно основателно, макар и рядко, лексикографите отделят ново (непроприално) значение, което е свързано с типична съчетаемост на СИП с предлога *по* (вж. **ВЕЛИКДЕН, ГЕРГЬОВДЕН, ИЛИНДЕН, ПЕТКОВДЕН и ПЕТРОВДЕН**) ¹⁷. Трябва да се посочи, че още през 70-те години на миналия век езиковедът Станьо Георгиев посочва: „Названията на празниците като определени дни от годината нямат значение на един ден, в рамките на който да се ограничи действието, а означават обикновено продължителност от няколко дена – преди и след него, напр. *по Гергьовден* – определен период от май, когато се извършва дадена трудова дейност и се развива природата, земеделските култури, *по Петровден, по св. Богородица* ¹⁸, *по Димитровден*. Предлогът *на* в други случаи идва да покаже разграничението между период и момент, напр. *по Гергьовден и на Гергьовден*. Някои от самите празници протичат в няколко дена, напр. *Великден, Коледа (Божик)*. Може би тази представа за тяхната сборност се е пренесла и върху останалите и те са започнали да означават с предлога *по* период от няколко дни.“ (Георгиев/Georgiev 1971–1972: 389).

Богатият илюстративен материал, с който разполагат съставителите на РБЕ/РВЕ, ще покаже в кои случаи е необходимо да се обособи ново значение при съчетание с предлога *по* (‘дните, времето около този празник’) и с числително име (‘година’) ¹⁹.

2.4. Проблеми в парадигматичната зона

Посочените синоними на дефинираното СИП трябва да присъстват на съответното азбучно място в *Речника* и да се изписват според правилата за главни букви, т.е. след знак точка и запетая празниците трябва да са с главна буква (вж. „**ГЛАВОСЪЧ, мн. няма, м. Диал.** Християнски празник в края на м. август, свързан с преданието за отсичане главата на Иван Кръстител; **обсечене, секноглав, сечоглав**“; **Русалска (бяла) неделя.** Диал. 1. Народно название на християнския празник Петдесетница, който се празнува на петдесетия ден след Великден; русаля; **Голяма Богородица.** Рел. Християнски празник (15 август), свързан със смъртта на Дева Мария; Успение **богородично**). При други е необходим по-прецизен подбор на синоними, включително диалектни и остарели названия да не се посочват към общоупотребими (срв.: „**Сирни заговезни.** Неделята, седем седмици преди Великден, когато по време на вечерята се събира родът и по-младите искат прошка от

по-възрастните, за последен път се ядат месни продукти и се слага начало на Великденските (най-продължителните) пости; поклади“ (при **ЗАГОВЕЗНИ**) и „**Сирни заговезни**. Църк. Християнски празник, след който започват Великите пости; Велики заговезни, Сирна неделя, Сиропустна неделя“ (при **СИРЕН**).

2.5. Проблеми в илюстративната зона

Понякога в РБЕ/РВЕ се наблюдава отклонение от актуалното правописно правило за употреба на главните букви (срв.: *Когато настъпят месни поклади, всяка домакиня е заета от заран до вечер да готви всякакви месни гозби, защото от понеделник нататък вече месо не се яде*. СБНУ XLII, 122; *С маскарадни шествия и музики, с хора и повсеместна веселба русенци празнуват заговезни*. Д. Казасов, ВП, 135; *От единия до другия край на пространния град тази вечер мюсюлманите празнуват завършека на рамазана и започването на тридневния празник байрам*. Хр. Бръзицов, НЦ, 32 и др.). Чрез правилната употреба на главни и малки букви ще се разграничи собствено от нарицателното име, респ. името на празника от името на непразника (напр. *видяхме се по Света Богородица...*, но *чудесата на света Богородица*; *На Сирната неделя по-младите отиват при по-старите си роднини на прошка...*, но *Седмицата преди Сирни заговезни се наричаше сирна неделя*).

Необходимо е примери с типичната съчетаемост *по* + СИП (вж. 2.3.4.) да не илюстрират дефиницията на СИП, а значението на периода около този празник:

ИГНАЖДЕН, *мн.* няма, *м.* Християнски празник – денят на св. Игнатий, 20 декември. *По Игнажден той [Петър] милееше за ония светли минути, когато го полязваше ратая Желязко*. Ив. Кирилов, Счч. II, 216.

2.6. Проблеми в зоната на устойчивите комплекси

Макар че в Ръководство/Rakovodstvo 1966 не е писано в коя част на речниковата статия да се дефинират съставните СИП, в РБЕ/РВЕ правилно им е отредено място в първата група от блока с устойчивите комплекси – т.е. при устойчивите словосъчетания с номинационен характер (след знак ◇), където са представени „прагматично-битови названия и научни термини“. Тъй като СИП не са фразеологизми, тяхното място е именно тук, а не във втората група – на фразеологични единици (след знак >). В РБЕ/РВЕ повечето съставни СИП са включени в първата подзона на устойчивите словосъчетания на съответните думи компоненти (напр. СИП **Малка Коледа** е посочена в блока след знак ◇ и в статията на **КОЛЕДА**, и в статията на **МАЛЪК**). Има обаче и необосновани отклонения, напр.: СИП **Сурва година** (при **ГОДИНА**) е посочено във втората подзона; в статията на **ВЕЛИКДЕН** липсва подзона с устойчиви словосъчетания с номинационен характер и има само подзона с фразеологизми, в която наравно с **Великден да не завариш**, **В събота пред Великден** и др. е поставено и СИП **Конски**

Великден (разговорното название на Тодоровден). Принципът, залегнал в Ръководство/Rakovodstvo 1966, при всеки (пълнозначен) компонент да се представя устойчивото словосъчетание, трябва да се спазва. Така напр. при съществието на СИП **Върти кукуда** в статията на **КУКУДА**¹ изисква съставното название да се добави и при устойчивите словосъчетания в статията на **ВЪРТЯ**. Същото се отнася и за **Врачев ден** (при **ДЕН**). Препоръчително е и еднотипното представяне, включително когато съставните СИП имат и съкратен вариант (срв.: „**Месни (месно) заговезни** (съкр. **Заговезни**)“ при **МЕСЕН**, но „**Месни заговезни**“ при **ЗАГОВЕЗНИ**; „**Рождество Христово**, съкр. **Рождество**“, но „**Месни поклади** (съкр. **Поклади**)“).

Според съществуващата концепция устойчивите словосъчетания с номинационен характер се изписват само с начална главна буква в бولد и без ударения. Предвид спецификата на собствените имена обаче лексикографите (обикновено) следват езиковата кодификация, която изисква в някои случаи и втората съставка на СИП да бъде с главна буква (напр. при **Малка Богородица** и **Голяма Богородица**)²⁰.

Правописното правило за главни и малки букви трябва да се следва при изписване на СИП в подзоната на устойчивите словосъчетания с номинационен характер (вкл. за посочения в скоби компонент (т.е. правилно е **Цветна (Цветоносна, Връбна) неделя**, а не **Цветна (цветоносна, връбна) неделя**, защото СИП е *Цветна неделя/Цветоносна неделя/Връбна неделя*). Въпреки че няма правописна норма, може да се приеме, че СИП в рамките на фразеологизма трябва да се изписва също с главна буква (т.е. **На Попова Коледа**..., а не „**На попова Коледа**. Диал. Ирон. Никога.“).

2.7. Проблеми в справочната зона

Логично е, когато в речниковата статия е дефинирано само СИП, формите на това СИП, посочени в справочния отдел, да се изписват с главни букви (вж. „**ГЕРГЬОВДЕН**... – Други (диал.) форми: Гèргювден, Гèргевден, Гюргьòвден.“), а не с малки (вж. „**БАЙРАМ**... – Тур. bayram. – Друга (диал.) форма: байрям.“; „**ВОДОКРЪСТ**... – Друга форма: водòкръш.“; „**ПЕТДЕСЕТНИЦА**... – Друга (простоар. и разг.) форма: петдесятница, педесятница, педесетница.“). В случаи, когато в рамките на една речникова статия се дефинира както проприя, така и апелатив (както е при **ПОЛЯЗВАНЕ**), може да се приеме, че формите на двата разреда единици (нарицателни и собствени) в справочния отдел ще се изписват с малки букви.

3. Семантична структура на простите и съставните СИП

3.1. Семантична структура на простите СИП

Семантичната структура на повечето разглеждани прости СИП се състои само от семема, с които се назовават проприални обекти. Преобладават СИП с една семема (**АРХАНГЕЛОВДЕН**, **БАБИНДЕН**, **БАЙРАМ**, **БЛА-**

ГОВЕЦ, БЛАГОВЕЩЕНИЕ, БОГОЯВЛЕНИЕ, БОЖИК, ВАСИЛОВ-ДЕН, ВОДИЦИ, ВОДОКРЪСТ, ВОДОКРЪШ, ВОДОКРЪЩЕ, ВОДОКРЪЩИ, ВРЪБНИЦА, ГЛАВОСЕЧ, ДИОНИСИИ, ЕНЬОВДЕН и др.). Рядко има СИП с няколко семеми (**КУКЛИНДЕН** и **КУКОВДЕН**).

В РБЕ/RBE обаче има статии на съществителни имена, чиято семантична структура се състои от разнотипни семеми – семема за проприален обект и семема за апелативен обект, като има статии с две значения (напр. **ВЕЛИКДЕН, ВЪЗДВИЖЕНИЕ, ГЕРГЪОВДЕН, GERMAN, ИЛИНДЕН, ПОЛЯЗВАНЕ** и др.) и с три значения (напр. **ВЪЗКРЕСЕНИЕ, КОПРИВАР, ЛАЗАРИЦА¹, ПАСХА, СИРНИЦА** и др.). Вероятно причините за обединяване на разнотипните семеми са различни, напр. наличието на общ семантичен признак (предмет, обичай, извършван на този празник) или еднаква мотивираща единица между различни по разред номинационни единици, желанието да се оптимизира представянето на реалиите и др. „Миграцията“ на апелативното и проприалното значение в рамките на речниковата статия е представена и в двете посоки – от апелативна семема към проприална (при **ВИДОВДЕН, ВЪЗКРЕСЕНИЕ, ПОЛЯЗВАНЕ** и др.) и обратното – от проприална семема към апелативна (при **ГЕРГЪОВДЕН, GERMAN, ПЕТРОВДЕН** и др.).

3.2. Семантична структура на съставните СИП

В РБЕ/RBE семантичната структура на повечето съставни СИП също се състои само от (една) проприална семема (напр. **Възнесение Господне, Голяма Богородица, Томина неделя** и др.). По-малко са тези езикови единици, чиято семантична структура е хибридна, т.е. състои се от проприална и апелативна семема. Такива са **Мечкин ден, Русалска неделя, Сирна неделя** и др. Промяната в разреда на името тук е представена само в посока от проприалната към апелативната единица (напр. при **Русалска неделя**).

4. Строеж на дефиницията на СИП

Въз основа на проведения анализ може да се набележат повтарящите се семантични признаци на лексикалните единици от анализирания лексикографски тип с цел тяхното еднотипно (системно) представяне в речника, а именно:

- обвързаност с религия или традиции (*християнски, мюсюлмански, народен празник*)
- време (*фиксирана дата* (посочва се по новия стил на летоброене) / *подвижна дата* (посочва се времеви ориентир); *преди/след друга времева точка или времеви период*)
- времетраене (*един или няколко дни*)
- историческа перспектива
- обвързаност с някого или нещо (*със светец, Бог, събитие* и др.)
- специфични особености (*ритуални действия, предмети* и др.).

5. Заключение

Собствените имена са без съмнение езикови единици, които заслужават да бъдат включени в тълковен речник от общ тип, който е „замислен като компендиум от лингвистично значима информация за лексикалните единици, използвани в дадена езикова общност“ (Mufvene 1988: 277). Тяхното място е в макроструктурата на тълковния речник от общ тип, а не в приложението към него. Именно тук читателят ще намери подробна лингвистична информация за това какво те означават, за граматичните и парадигматичните им особености, за участието им в устойчиви конструкции, за етимологията, за това как се пишат и произнасят, как да бъдат разграничени от съответната апелативна единица и др. Фактът, че малко или много се нарушава предварителната уговорка в словника на РБЕ/РВЕ да не се включват СИ, също показва, че съществува колебание и пред лексикографите стои задачата да ревизират позицията си относно частичното изключване на собствените имена. В бъдеще трябва да бъде изяснен принципът на техния подбор и да бъдат предложени модели за представяне на всеки тип СИ в тълковен речник от общ тип.

Благодарности

Авторката изказва благодарност за финансовата подкрепа на Българската академия на науките по двустранно споразумение за безвъзмездни средства между БАН и Сръбската академия на науките и изкуствата по проект IC-RS/13/2026 – 2028 на тема „Тълковната лексикография в България и Сърбия – минало, настояще и бъдеще“.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Много рядко в някои речници са представени непоследователно лични имена.

² Изследователите обикновено посочват наличието на такива речникови статии по-скоро като изключение от традиционното схващане, но без да спират вниманието си върху тях – напр. Попов/Popov 2002; Зидарова/Zidarova 2002; Василева/Vasileva 2019; Благоева/Blagoeva 2020; Кузмова/Kuzmova 2020; Колковска/Kolkovska 2023.

³ Повече за тях вж. Георгиева/Georgieva 2026b.

⁴ Имат само мн. или само ед. число, някои може да се членуват (*Коледа*), други – не (*Никулден*).

⁵ Вж. 2.3.4.

⁶ Те са описани и изследвани с оглед на правописа и начина им на организиране и представяне в Георгиева/Georgieva 2026a.

⁷ Посочените изключения са „бонус“ (Mufvene 1988: 274).

⁸ Тук и нататък СИП се изписват по начина, по който те присъстват в статиите на РБЕ/РВЕ.

⁹ Проприална е заглавката и в случаи, когато с езиковата единица се обозначава не само празник, но и собствено име на лице (вж. напр. **БОГОРОДИЦА**), или с една езикова единица се обозначават два празника (напр. **КУКЛИНДЕН** и **КУКОВДЕН**).

¹⁰ В речници, в които апелативите се изписват с малки букви, а проприите – с главна, разграничението е видимо. В РБЕ/РВЕ обаче всички заглавни единици се пишат изцяло с главни букви и това не внася яснота какъв разред е заглавката – апелатив или проприя.

¹¹ Повече за зоните и техните маркери вж. у Георгиева/Georgieva 2026b.

¹² Мюсюлманството е вид религия, която признава за бог Аллах. Ето защо определението „религиозен“ е излишно (срв. *религиозен християнски).

¹³ Църквата като институция, храм и богослужение се отнася до християнството и християните.

¹⁴ **Господските празници** са християнски празници.

¹⁵ Във връзка с това вж. посоченото в т. 2.2.2.

¹⁶ Наблюдава се и правописен проблем – празниците се пишат с главна буква. Повече за това в 2.4.

¹⁷ Вж. и речниковата статия на предлога *по* в РБЕ/РВЕ (18 значение, б).

¹⁸ В този случай *света* трябва да бъде с главна буква: *по Св. Богородица*.

¹⁹ Напр.: *Дядо Либен са оженил тогава, когато му чукнала четиресетата коледа на вратата*. Л. Каравелов, Съч. II, 40. (вж. модифицирания вариант на статията за *Коледа* у Георгиева/Georgieva 2026b)

²⁰ В статията на **КУРБАН** вторият компонент на съставното СИП също трябва да е с главна буква, т.е. **Курбан Байрам**, а не **Курбан байрам**.

ИЗТОЧНИЦИ

БТР 1951: *Младенов, Ст.* Български тълковен речник с оглед към народните говори. Т. 1. А – К. София, Печатница „Д. Стефанов“.

БТР 1955: *Андрейчин, Л. и др.* Български тълковен речник. София, Наука и изкуство.

РСБКЕ 1955: *Речник на съвременния български книжовен език*. Т. 1 (1955), Т. 2 (1957), Т. 3 (1959). София, Издателство на БАН.

РБЕ: *Речник на българския език (онлайн)*. <<https://ibl.bas.bg/rbe/>> [30.12.2025]

РБЕ 1977: *Речник на българския език*. Т. 1. София, Издателство на БАН.

ЛИТЕРАТУРА

Благоева 2020: *Благоева, Д.* Начини за семантизация на лексиката в непубликувания втори том на „Български тълковен речник“ от Стефан Младенов. – В: Антонова, Л. (отг. ред.). *Българският език – исторически и съвременни аспекти*. София, Институт за български език, с. 89–103.

Василева 2019: *Василева, А.* Заглавните думи в „Словарь болгарского языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати“ на Александър Дювернуа. – *Лингвистични проблеми*, № 1, с. 96–105.

Влахова-Ангелова 2016: *Влахова-Ангелова, М.* Собствените имена в лингвистичните речници – тенденции в съвременната лексикографска практика. – В: Благоева, Д., С. Колковска (ред.). *Лексикографията в началото на XXI в.* София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 167–177. <<https://ispan.waw.pl/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/810/Lexikografia-2016-167-177.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> [30.12.2025].

- Георгиев 1971 – 1972: *Георгиев, Ст.* Приглаголните съчетания с предлога *по*. – *Научни трудове ВТУ*, т. 9, кн. 1, с. 355–434.
- Георгиева 2026а: *Георгиева, Цв.* Начин на изписване и представяне на собствените имена на празници в *Речника на българския език*. – В: Димитрова, Цв. (съст.). *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*. (София, 2026 година). София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 361–371.
- Георгиева 2026б: *Георгиева, Цв.* На Коледа и по Коледа (модел на речникова статия на собствени имена на празници в *Речника на българския език*). – В: Костова, Н., Ц. Георгиева (отг. ред.). *Думи, речници, светове. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Ем. Пернишка, чл.-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова, проф. д.ф.н. Мария Чоролеева, проф. д.ф.н. Стефана Калдиева-Захариева*. София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.
- Зидарова 2002: *Зидарова, В.* Структура на речниковата статия в речника на Найден Геров (в съпоставка със съвременната лексикографска практика). – В: Кювлиева-Мишайкова, В. (ред.). *Найден Геров в историята на българската наука и култура*. София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 135–141.
- Колковска 2023: *Колковска, С.* Приносът на Захари Футеков за българската двуезична лексикография. – В: Александрова, Т. (отг. ред.). *Да попитаме Владко Мурдаров*. София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 380–388.
- Кузмова 2020: *Кузмова, М.* Наблюдения върху лексикографската разработка на фразеологичния материал в „Речник на българския език“ от Найден Геров и „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ от Стефан Младенов. – В: Антонова-Василева, Л. (отг. ред.). *Българският език – исторически и съвременни аспекти*. София, Институт за български език, с. 152–163.
- Пернишка 1996: *Пернишка, Е.* Отразяване на някои оними и близки до тях думи в Речника на българския език. – В: *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. Т. 1. Сборник в чест на проф. Николай П. Ковачев*. Велико Търново, „Знак‘94“, с. 237–240.
- Попов 2002: *Попов, Д.* Теоретичен анализ на лексикографските принципи на „Български тълковен речник“ от Стефан Младенов. – В: Кювлиева-Мишайкова, В. (ред.). *Проблеми на българската лексикология, фразеология и лексикография*. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 285–349.
- Ръководство 1966: *Генадиева, З., К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова*. Ръководството за съставяне на Речник на българския език. София, Издателство на БАН.
- Трифенова 2008: *Трифенова, Й.* Собствените имена като обект на обработка в двуезичните електронни речници на славянските езици – проблеми и решения. – In: *Lexikografie v kontextu informační společnosti*. Praha, ÚJČ AV ČR, s. 203–218.

- Чобанов 1983: *Чобанов, Ив.* Собствените имена в речника на Найден Геров. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 21, № 5, с. 69–89.
- Mufwene 1988: *Mufwene, S. S.* Dictionaries and Proper Names. – *International Journal of Lexicography*, N 1, pp. 268–283.

REFERENCES

- Blagoeva 2020: *Blagoeva, D.* Nachini za semantizatsiya na leksikata v nepublikuvaniya vtori tom na “Balgarski talkoven rechnik” ot Stefan Mladenov. – In: Antonova, L. (otg. red.). *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti*. Sofia, Institut za balgarski ezik, pp. 89–103.
- Chobanov 1983: *Chobanov, Iv.* Sobstvenite imena v rechnika na Nayden Gerov. – *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisiy Hilendarski”*, t. 21, N 5, pp. 69–89.
- Georgiev 1971 – 1972: *Georgiev, St.* Priglagolnite sachetaniya s predloga po. – *Nauchni trudove VTU*, t. 9, kn. 1, pp. 355–434.
- Georgieva 2026a: *Georgieva, Tsv.* Nachin na izpisvane i predstavvane na sobstvenite imena na praznitsi v *Rechnika na balgarskia ezik*. – In: Dimitrova, Tsv. (sast.). *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin” (Sofia, 2026 godina)*. Sofia, Izdatelstvo na BAN “Prof. Marin Drinov”, pp. 361–371.
- Georgieva 2026b: *Georgieva, Tsv.* Na Koleda i po Koleda (model na rechnikova statiya na sobstveni imena na praznitsi v *Rechnika na balgarskiya ezik*). – In: Kostova, N., Ts. Georgieva (otg. red.). *Dumi, rechnitsi, svetove. Yubileen sbornik v chest na chl.-kor. prof. d.f.n. Em. Pernishka, chl.-kor. prof. d.f.n. Maria Popova, prof. d.f.n. Maria Choroleeva, prof. d.f.n. Stefana Kaldieva-Zaharieva*. Sofia, Izdatelstvo na BAN “Prof. Marin Drinov”.
- Kolkovska 2023: *Kolkovska, S.* Prinosat na Zahari Futekov za balgarskata dvuezichna leksikografiya. – In: Aleksandrova, T. (otg. red.). *Da popitame Vladko Murdarov*. Sofia, Izdatelstvo na BAN “Prof. Marin Drinov”, pp. 380–388.
- Kuzmova 2020: *Kuzmova, M.* Nablyudenia varhu leksikografskata razrabotka na frazeologichniya material v “Rechnik na balgarskiya ezik” ot Nayden Gerov i “Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodnite govori” ot Stefan Mladenov. – In: Antonova-Vasileva, L. (otg. red.). *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti*. Sofia, Institut za balgarski ezik, pp. 152–163.
- Mufvene 1988: *Mufwene, S. S.* Dictionaries and Proper Names. – *International Journal of Lexicography*, N 1, pp. 268–283.
- Pernishka 1996: *Pernishka, E.* Otrazyavane na nyakoi onimi i blizki do tyah dumi v *Rechnika na balgarskiya ezik*. – In: *Onomastichno i etnolingvistichno prostranstvo na ezika. T. 1. Sbornik v chest na prof. Nikolay P. Kovachev*. Veliko Tarnovo, “Znak’94”, pp. 237–240.
- Popov 2002: *Popov, D.* Teoretichen analiz na leksikografskite printsipi na “Balgarski talkoven rechnik” ot Stefan Mladenov. – In: Kyuvlieva-Mishaykova, V.

- (red.). *Problemi na balgarskata leksikologiya, frazeologiya i leksikografiya*. Sofia, AI "Prof. Marin Drinov", pp. 285–349.
- Rakovodstvo 1966: *Genadieva, Z., K. Nicheva, S. Spasova-Mihaylova, Kr. Cholakov*. Rakovodstvoto za sastavyane na Rechnik na balgarskiya ezik. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Trifonova 2008: *Trifonova, Y.* Sobstvenite imena kato obekt na obrabotka v dvuezichnite elektronni rechnitsi na slavyanskite ezitsi – problemi i resheniya. – In: *Lexikografie v kontekstu informačni společnosti*. Praha, ÚJČ AV ČR, s. 203–218.
- Vasileva 2019: *Vasileva, A.* Zaglavnite dumi v "Slovar" bolgarskago iazyka po pamiatnikam narodnoi slovesnosti i proizvedeniiam novbishei pechati" na Aleksandar Dyuvernua. – *Lingvistichni problemi*, N 1, s. 96–105.
- Vlahova-Angelova 2016: *Vlahova-Angelova, M.* Sobstvenite imena v lingvistichnite rechnitsi – tendentsii v savremennata leksikografaska praktika. – In: Blagoeva, D., S. Kolkovska (red.). *Leksikografiyata v nachaloto na XXI v.* Sofia, Izdatelstvo na BAN "Prof. Marin Drinov", pp. 167–177. <<https://ispan.waw.pl/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/810/Lexikografia-2016-167-177.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> [30.12.2025].
- Zidarova 2002: *Zidarova, V.* Struktura na rechnikovata statiya v rechnika na Nayden Gerov (v sapostavka sas savremennata leksikografaska praktika). – In: Kyuvlieva-Mishaykova, V. (red.). *Nayden Gerov v istoriyata na balgarskata nauka i kultura*. Sofia, Izdatelstvo na BAN "Prof. Marin Drinov", pp. 135–141.

✉ Доц. д-р Цветелина Георгиева

Секция за българска лексикология и лексикография

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българска академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Assoc. Prof. Dr. Tsvetelina Georgieva

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria